

Вікторія ШПІЛЯРЕВИЧ

ORCID: 0000-0002-1761-9892

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ДИВЕРСІЇ (СТ. 113 КК УКРАЇНИ)

DOI: 10.15330/apiclu.70.1.86-1.96

УДК 343.3

Постановка проблеми. Диверсія – це кримінальне правопорушення, що належить до групи особливо небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України, відповідальність за вчинення якого регламентується ст. 113 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Особливої актуальності цей злочин набув з моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України, що стало наслідком внесення законодавцем змін до ст. 113 КК в частині обтяження кримінальної відповідальності за вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь, які є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони досліджуваного складу правопорушення. Зокрема, на підставі закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-IX у ч. 2 ст. 113 КК України було передбачено таку обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність за диверсію, як вчинення її «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» [1].

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження особливостей об'єктивної сторони складу диверсії (ст. 113 КК України) стали наукові праці таких учених, як: М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, П. С. Берзін, В. К. Гіжевський, І. В. Діордіца, О. О. Дудоров, Г. В. Зайцев, А. С. Климосюк, Н.В.Коломієць, М. Й. Коржанський, В. О. Кузнєцов, С. Я. Лихова, В. А. Ліпкан, О. З. Мармура, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, О. С. Мельник, П. П. Михайленко, О. Ф. Пасека, Є. О. Письменський, В. В. Сташис, Ю. П. Степанова, В. Я. Тацій, М. І Хавронюк, О. А. Чуваков, О. В. Шамара, О. В. Шамсутдінов тощо, які в тій чи іншій мірі присвячені вивченню важливих концептуальних

проблем диверсії, що підтверджує значущість даного питання для формування цілісної парадигми національної безпеки України.

Метою наукової статті є з'ясування особливостей об'єктивної сторони складу диверсії на основі вивчення положень ч. 1 ст. 113 КК України, доктринальних підходів й матеріалів судової практики та формулювання відповідних висновків щодо сучасного стану цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. У сучасній доктрині кримінального права існує низка дискусійних питань стосовно складу диверсії, серед яких ключовими є проблеми, що стосуються окремих ознак її об'єктивної сторони. Зокрема, особливу увагу доцільно звернути на форму суспільно небезпечного діяння як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу диверсії та момент її закінчення.

1. Форма суспільно небезпечного діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу диверсії. Аналізуючи диспозицію кримінально-правової норми, викладеної у ч. 1 ст. 113 чинного КК України, впливає, що суспільно небезпечні діяння, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу диверсії, виражаються у вчиненні [2]:

1) вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей;

2) вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на заподіяння тілесних ушкоджень людям чи іншої шкоди їхньому здоров'ю;

3) вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

4) дій, спрямованих на радіоактивне забруднення;

5) дій, спрямованих на масове отруєння;

6) дій, спрямованих на поширення епідемій;

7) дій, спрямованих на поширення епізоотій;

8) дій, спрямованих на поширення епіфітотій.

З огляду на вище наведене впливає, що законодавець визначає ці суспільно небезпечні діяння як такі, що реалізуються виключно у формі дії [2]. Цю позицію поділяє й більшість науковців, наголошуючи на тому, що цей злочин не може бути вчинений шляхом бездіяльності [3, с. 68–69; 4, с. 277; 5, с. 61].

Тим не менше, є окремі учені, які переконані, що диверсія може бути вчинена не лише у формі дії, але й у формі бездіяльності. Приміром, О. Ф. Бантишев, О. З. Мармура, О. Ф. Пасека та О. В. Шамара припускають, що масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення і так далі можуть бути зумовлені й бездіяльністю винної особи [6, с. 132; 7, с. 489].

Такої ж думки у свій час притримувався й М. Й. Коржанський, який бездіяльністю називав, наприклад, випадок з працівником залізниці, що не виконав вимог правил безпеки і цим учинив диверсію [8, с. 38].

Теза про те, що диверсія може бути вчинена як у формі дії, так і у формі бездіяльності, є цілком підтримуючою та додатково може бути обґрунтована також прикладом умисного утримання оператором АЕС від увімкнення системи охолодження, щоб порушити її стабільну роботу та безпеку (обумовити аварію) з метою ослаблення держави.

2. Момент закінчення диверсії. Щодо визначення моменту закінчення диверсії, то станом на сьогодні у кримінально-правовій науці можна виокремити чотири основні підходи. Зокрема, одні учені відносять диверсію до усіченого складу злочину [9; 10; 11; 12], інші – до формального [4; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23], треті – до матеріального [13], а дехто розглядає її як злочин зі змішаною конструкцією [14; 15]. Так, для прикладу, Г. В. Зайцев, Н. В. Коломієць, О. С. Мельник, В. Я. Тацій та О. В. Шамсутдінов наголошують, що диверсія має усічений склад. Власне, В. Я. Тацій в процесі дослідження всіх форм диверсії визначає момент її закінчення з моменту вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на досягнення визначених у законі України про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків, незалежно від фактичного заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, руйнування чи пошкодження об'єктів, радіоактивного забруднення і настання інших наслідків [9, с. 26].

Те, що диверсія є злочином з усіченим складом – фіксується закінченою з моменту вчинення вибухів, підпалів чи інших дій

відповідної спрямованості, незалежно від фактичного заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, руйнування чи пошкодження об'єктів, радіоактивного забруднення чи настання інших наслідків, стверджують також Г. В. Зайцев, Н. В. Коломієць, О. С. Мельник та О. В. Шамсутдінов [10, с. с. 573, 574; 11, с. 135; 12, с. 172-173], аргументуючи свою точку зору тим, що у ст. 113 КК України фактично регламентовано кримінальну відповідальність за замах на диверсію, а не за сам завершений акт у його класичному розумінні [12, с. 174], і суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковими ознаками складу цього злочину [10, с. с. 573, 574].

Про матеріальний склад диверсії висловлюються В. О. Кузнецов та В. К. Гіжевський, зазначаючи, що вона вважається закінченою з моменту настання передбачених у ч. 1 ст. 113 КК України суспільно небезпечних наслідків [13, с. 125].

Визначними представниками кримінально-правової теорії про змішаний склад диверсії є П. С. Берзін і П. С. Матишевський. Так-от, за ідеєю П. С. Берзіна, диверсію пропонується відносити до злочинів з формально-матеріальним складом, оскільки в одних своїх формах вона характеризується лише діями, а в інших – потребує настання в результаті відповідного суспільно небезпечно діяння певного наслідку, зокрема, руйнування або пошкодження зазначених об'єктів, а також радіоактивного забруднення [14, с. 13].

Практично аналогічно, але з більшим ступенем конкретизації, диференціював у свій час момент закінчення диверсії в залежності від її форми й П. С. Матишевський. Так, на думку ученого, якщо диверсія вчинена у формі вибухів, підпалів або інших дій (затоплення, обвалу тощо), спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, то в такому разі вона вважається закінченим злочином з моменту вчинення відповідного вибуху, підпалу чи інших дій, спрямованих саме на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне

значення. Настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим. Однак, якщо диверсія вчиняється у вигляді дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, то тут момент закінчення цього злочину потрібно прив'язувати до моменту настання відповідних суспільно небезпечних наслідків – отруєння, захворювання чи смерть хоча б однієї людини; загибелі, отруєння або захворювання однієї чи декількох тварин; грибкового, вірусного або бактеріологічного захворювання рослин на певній поверхні. Тому один лише факт зараження води, корму, пасовиська чи водойми тощо з метою викликати загибель або захворювання людей чи тварин вимагається кваліфікувати як замах на диверсію [15, с. 200].

Незважаючи на різноманітність наукових доводів щодо приналежності диверсії до матеріального, усіченого чи змішаного складів кримінальних правопорушень, домінуючим у кримінально-правовій доктрині все ж таки є твердження про віднесення її до числа кримінальних правопорушень з формальним складом. Це обумовлено особливостями об'єктивної сторони складу диверсії, у зв'язку з чим більшість науковців визнають цей злочин закінченим саме з моменту вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння, описаного в ч. 1 ст. 113 КК, а не з моменту спричинення реальних суспільно небезпечних наслідків [4, с. с. 278, 279; 16, с. 75; 17, с. 176; 18, с. 19; 19, с. 72; 20, с. 176; 21, с. 282; 22, с. 17; 23, с. 259].

Аналіз наукових праць, які стосуються проблематики визначення моменту закінчення диверсії як кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, свідчить, що найбільш обґрунтованим вирізняється погляд тих учених, які визначають її як кримінальне правопорушення з формальним складом. Про диверсію як формальний злочин вказує також використання законодавцем у ч. 1 ст. 113 КК України формулювання «вчинення... вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на...», яке підкреслює, що суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину, оскільки вони перенесені у площину мети як обов'язкової ознаки його суб'єктивної сторони. Тобто, як справедливо заува-

жують М.І.Мельник та М. І. Хавронюк, при вчиненні диверсії на перший план виступає не фактичний результат (ослаблення держави чи, принаймні, реальна загроза такого ослаблення), а саме вороже ставлення особи до держави [4, с. 279].

Зазначений вище підхід законодавця заслуговує на підтримку, оскільки з урахуванням того, що диверсія належить до категорії особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, перенесення моменту її закінчення на стадію вчинення суспільно небезпечного діяння дозволяє належним чином забезпечити кримінально-правову охорону відповідних суспільних відносин.

У контексті визначення моменту закінчення диверсії окремої уваги потребує й той факт, що в диспозиції кримінально-правової норми, викладеної у ч. 1 ст. 113 КК України, законодавець наголошує на множинності вибухів, підпалів або інших діях [2]. А це означає, що з об'єктивної сторони в діях особи склад досліджуваного кримінального правопорушення може мати місце виключно при вчиненні нею щонайменше двох вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, або вчинення в такій же кількості дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Отож, як резюмують О. З. Мармура та О. Ф. Пасека, законодавець не обґрунтовано використовує множину для позначення форм об'єктивної сторони складу диверсії, адже буквально тлумачення кримінально-правової норми, викладеної у ст. 113 КК України, дає підстави сприймати, що в діях особи склад цього правопорушення наявний лише тоді, коли вона обов'язково вчинила кілька вибухів, підпалів тощо [7, с. 489]. Більше того, за результатами ознайомлення з матеріалами судової практики встановлено випадки кваліфікації цього злочину саме за одиничними фактами вчинення диверсійних актів [24; 25]. З огляду на це, слушною є позиція М. І. Хавронюка та О. А. Чувакова, які не зосереджуючись на множині суспільно небезпечних діянь, вказують, що диверсія визнається закінченою

з моменту вчинення хоча б одного вибуху, підпалу чи іншого діяння, спрямованого на досягнення мети, зазначеної у ч. 1 ст. 113 КК України [3, с. 297; 4, с. 278].

Висновки. Таким чином, резюмуючи усе вище наведене, слід констатувати наступне:

1. Аналіз положень ч. 1 ст. 113 КК України підтверджує, що законодавець визначає суспільно небезпечні діяння, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу диверсії, як такі, що вчиняються виключно у формі дії. Втім, особливо прийнятною видається теза про те, що диверсія може бути вчинена як у формі дії, так і у формі бездіяльності.

2. Питання щодо моменту закінчення диверсії у сучасній науці кримінального права залишається дискусійним – серед учених виокремлюється чотири підходи, за якими це кримінальне правопорушення розглядається ними як правопорушення з усіченим, формальним, матеріальним або змішаним складом. Однак, виходячи з диспозиції кримінально-правової норми, викладеної у ч. 1 ст. 113 КК України, диверсія є злочином з формальним складом – варто трактувати закінченою з моменту вчинення самого суспільно небезпечного діяння (вибуху, підпалу тощо), незалежно від фактичного настання суспільно небезпечних наслідків, оскільки законодавець не включив останні до обов'язкових ознак об'єктивної сторони її складу.

3. Незважаючи на те, що законодавець у ч. 1 ст. 113 КК України наголошує на множинності вибухів, підпалів або інших діянь, на основі дослідження матеріалів судової практики виявлено непоодинокі випадки кваліфікації цього злочину саме за одиничними фактами вчинення диверсійних актів, що в результаті дозволяє приєднатися до думки тих науковців, які не заперечують такої можливості.

1. *Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : закон України від 3 бер. 2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7> (дата звернення: 25.12.2025 р.).*

2. *Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 3241-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.12.2025 р.).*
3. *Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08 / Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 468 с.*
4. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та допов. К.: Юридична думка. 2012. 1316 с.*
5. *Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : видавництво «Елтон-2». 2012. 780 с.*
6. *Бантшишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-є вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність». 2014. 240 с.*
7. *Мармура О. З., Пасєка О. Ф. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за диверсію та можливі способи їх законодавчого вирішення. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 487–490.*
8. *Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. 656 с.*
9. *Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов та ін. ; за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Київ, Харків : Юрінком Інтер, Право, 2001. 494 с.*
10. *Зайцев Г. В., Коломієць Н. В. Диверсія та терористичний акт, проблеми кваліфікації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 571–575.*
11. *Шамсутдінов О. В. Біологічна диверсія: аналіз чинного і перспективного законодавства про кримінальну відповідальність. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. 2025. № 2 (14). С. 133–138.*
12. *Шамсутдінов О. В., Мельник О. С. Кримінально-правова охорона об'єктів критичної інфраструктури від підривних посягань. Вісник ХНУВС. 2022. № 3 (98). С. 170–183.*
13. *Кузнєцов В. О., Гіжєвський В. К. Кримінальне право України (повн. курс у схемах та табл.) : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 459 с.*

14. Берзін П. С. Проблеми кваліфікації закінчених злочинів у сфері господарської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 9-14.
 15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : спец. вип. / П. П. Андрушко та ін. ; наук. ред. С. С. Яценко. Київ : Юрінком Інтер, 1994. 797 с.
 16. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 237 с.
 17. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. 656 с.
 18. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник / за ред. О. М. Омельчука. Київ : Алерта; КНТ; ЦуЛ, 2010. 496 с.
 19. Лихова С. Я., Садовський М. В. Кримінальна відповідальність за диверсію (ст. 113 КК України). *Юридична наука і практика: виклики часу [матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. II., м. Київ, 12-13 березня 2015 р.]*. Київ, 2015. С. 71–73.
 20. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навч. посіб. К.: КНТ, 2007. 292 с.
 21. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джуґі, А. В. Савченка, В. В. Черня. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
 22. Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубащенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина: посіб. для підготовки до іспитів. Харків : Право, 2016. 156 с.
 23. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
 24. Вирок Малинівського районного суду міста Одеси від 18 бер. 2019 р. у справі № 521/11616/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80574582> (дата звернення: 25.12.2025 р.).
 25. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 02 груд. 2025 р. у справі № 756/10237/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133223020> (дата звернення: 05.01.2026 р.).
- Вікторія ШПІЛЯРЕВИЧ. Особливості об'єктивної сторони складу диверсії (ст. 113 КК України).**

Стаття присвячена вивченню особливостей об'єктивної сторони складу диверсії (ст. 113 КК України) та формулюванню відповідних висновків щодо сучасного стану цієї проблеми.

У межах наукового дослідження автор наголошує, що для сучасної кримінально-правової науки питання визначення моменту закінчення диверсії, що є кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, залишається дискусійним. Зокрема, станом на сьогодні наявні щонайменше чотири підходи до розв'язання цієї проблеми: одні учені відносять диверсію до усіченого складу злочину, інші – до формального, треті – до матеріального, а дехто розглядає її як злочин зі змішаною конструкцією.

Спираючись на чинне кримінальне законодавство України, автор робить висновок про те, що законодавець наголошує на множинності вибухів, підпалів або інших дій. А це означає, що з об'єктивної сторони в діях особи склад досліджуваного кримінального правопорушення може мати місце виключно у випадку вчинення нею щонайменше двох вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, або вчинення в такій же кількості дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Така позиція законодавця є не зовсім прийнятною, оскільки суперечить судовій практиці.

За результатами проведеного наукового дослідження автором підтримується позиція про те, що: а) диверсія може бути вчинена як у формі дії, так і у формі бездіяльності; б) диверсія належить до кримінальних правопорушень з формальним складом; в) об'єктивна сторона складу диверсії характеризується як вчиненням сукупності суспільно небезпечних діянь, перелічених у ч. 1 ст. 113 КК України, так і поодиноким фактом будь-якого з них, що також необхідно вважати достатнім для кваліфікації цього злочину як закінченого, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Ключові слова: основи національної безпеки України, ослаблення держави, вибухи, підпали, інші диверсійні дії, радіоактивне забруднення, епізоотії, епіфітотії.

Viktoriiia SHPILIAREVYCH. Peculiarities of the objective side of the composition of diversion (Article 113 of the Criminal Code of Ukraine)

The article is devoted to studying the features of the objective side of the composition of diversion (Article 113 of the Criminal Code of Ukraine) and the formulation of relevant conclusions regarding the current state of this problem.

Within the framework of the scientific study, the author emphasizes that for modern criminal law science, the issue of determining the moment of the end of diversion, which is a criminal offense against the foundations of national security of Ukraine, remains debatable. In particular, as of today, there are at least four approaches to solving this problem: some scholars attribute diversion to the truncated elements of a crime, others to the formal elements, still others to the material elements, and some consider it a crime with a mixed structure.

Based on the current criminal legislation of Ukraine, the author concludes that the legislator emphasizes the multiplicity of explosions, arsons, or other actions. This

means that from the objective side, the actions of a person constitute the criminal offense under investigation only if they commit at least two explosions, arsons, or other actions aimed at the mass destruction of people, causing bodily harm or other harm to their health, destroying or damaging objects of important national economic or defense importance, or committing the same number of actions aimed at radioactive contamination, mass poisoning, or the spread of epidemics, epizootics, or epiphytotics. This position of the legislator is not entirely acceptable, as it contradicts judicial practice.

According to the results of the conducted scientific research, the author supports the position that: a) diversion can be committed both in the form of action and in the form of inaction; b) diversion belongs to criminal offenses with a formal component; c) the objective side of the composition of diversion is characterized by both the commission of a set of socially dangerous acts listed in Part 1 of Article 113 of the Criminal Code of Ukraine, and a single fact of any of them, which must also be considered sufficient to qualify this crime as completed, regardless of the occurrence of socially dangerous consequences.

Keywords: foundations of national security of Ukraine, weakening of the state, explosions, caught fire, other acts of diversion, radioactive contamination, epizootics, epiphytotics.